Piotr Leszczyński

Politechnika Rzeszowska im. Ignacego Łukasiewicza

Przemysław Ogarek

Instytut Polityki Energetycznej im. Ignacego Łukasiewicza

Paulina Zwolenik

Instytut Polityki Energetycznej im. Ignacego Łukasiewicza

Mariusz Ruszel

Politechnika Rzeszowska im. Ignacego Łukasiewicza

Strategiczne aspekty współpracy energetycznej Azerbejdżanu z Turcją

Gaz ziemny jest surowcem energetycznym o znaczeniu strategicznym, który przyczynia się do zapewnienia bezpieczeństwa energetycznego państwa. Znajduje on zastosowanie w wielu gałęziach gospodarki w skutek czego zwiększa swoją partycypację w wytwarzaniu energii.²⁸¹ W skali światowej dostrzega się w ostatnich dekadach rosnące zapotrzebowanie na ten surowiec, którego udokumentowane zasoby wskutek zastosowania nowych technologii odwiertu oraz rozpoczęcia prac poszukiwawczych w wielu miejscach świata systematycznie wzrastają. Szacuje się, że jedynie w okresie 2000-2019 zwiększyła się konsumpcja gazu o blisko 60% z poziomu 2400 mld m³ do 3929 mld m³.²⁸² Wyłącznie w terenie europejskim produkcja tego surowca spada, w przeciwieństwie do dużego pozyskiwania zasobów w Afryce oraz Ameryce Północnej. W Europie, w odróżnieniu do innych rejonów, nastąpiło obniżenie konsumpcji gazu ziemnego, który jednak nadal wykazuje wysokie wartości. Zużycie surowca osiąga wysoki poziom w Afryce, Australii i Oceanii oraz Ameryce Północnej. Pandemia wirusa SARS-CoV-2 wpłynęła na chwilowe obniżenie konsumpcji gazu ziemnego, lecz również przyczyniła się do zmian struktury kontraktów gazowych, widocznych już na rynku gazu skroplonego. Obecna sytuacja potwierdziła, że rynek gazowy powinien cechować się większą elastycznością. W nadchodzących latach wygasać będą kontrakty długoterminowe, co pozwoli nowym dostawcą na rozpoczęcie konkurencji na rynkach odbiorców gazu ziemnego.

²⁸¹M. Kaliski, S. Nagy, S. Rychlicki, J. Siemek, A. Szurlej, *Gaz ziemny w Polsce – wydobywanie, zużycie i import do 2030 roku*, „Górnictwo i Geologia” 2010, Nr 5(3), s.27-28.

²⁸² *Statistical Review of World Energy 2020*, BP 2020, s. 36.

Celem niniejszego artykułu jest dokonanie analizy badawczej współpracy gazowej pomiędzy Azerbejdżanem a Turcją w kontekście obecnych uwarunkowań na globalnym rynku energii. Postawione zostały pytania badawcze, w jaki sposób Azerbejdżan przyczynia się do stworzenia hubu gazowego w Turcji? Postawiona została również hipoteza badawcza, że skutki pandemii wirusa SARS CoV-2 w połączeniu z realizacją projektów infrastruktury energetycznej przyczyniły się do wzmocnienia pozycji Azerbejdżanu jako głównego dostawcy gazu ziemnego do Turcji.

W niniejszym artykule przyjęto podejście podmiotowe do bezpieczeństwa energetycznego, wskazując, że to państwo jest głównym podmiotem odpowiedzialnym za jego zapewnienie. Analiza badawcza skupiła się na interesach państw oraz ich rywalizacji, co jest zbieżne z podejściem realistycznym.²⁸³ W ujęciu przedmiotowym skupiono się na podsystemie bezpieczeństwa ekonomicznego, a więc bezpieczeństwie energetycznym, a w jego ramach zawężono obszar analizy do gazu ziemnego. W artykule zastosowanie znalazła metoda analizy czynnikowej pozwalająca na identyfikację kluczowych aspektów odpowiedzialnych za kształtowanie pozycji międzynarodowej Azerbejdżanu jako dostawcy gazu ziemnego, a także metoda analizy porównawczej. Zastosowano również technikę prognozowania.

Charakterystyka i analiza porównawcza sektora gazowego Azerbejdżanu i Turcji

Analizując sektor gazowy należy zwrócić uwagę na źródła i kierunki dostaw tego surowca pomiędzy eksporterami a importerami. Dane dotyczące importu wykazują sprowadzanie gazu ziemnego w dużych ilościach przez Europę oraz Australię i Oceanię. W eksporcie natomiast przoduje Azja Zachodnia, do czego przyczynia się również Azerbejdżan (zob. Wykres 1).²⁸⁴

²⁸³ N.K. Waltz, *Realist thought and neorealist theory*, "Journal of International Affairs" 1990, Nr 44, s. 35–37.

²⁸⁴ Natural gas, za: www.eia.gov/international/data/world/natural-gas/dry-natural-gas-production (25.11.2020 r.)

Wykres 1. Gaz ziemny w ujęciu: produkcyjnym (1a), konsumpcyjnym (1b), importu (1c) oraz eksportu (1d) na świecie w latach 2010-2018

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: www.eia.gov/international/data/world/natural-gas/dry-natural-gas-production (dostęp: 25.11.2020 r.).

Na terenie Półwyspu Apszerońskiego oraz Morza Kaspijskiego znajdują się znaczące złoża gazu ziemnego i ropy naftowej – potwierdzają to analizy występujących tam wulkanów błotnych oraz bakterii zawartych w glebie, a także stosowne badania.²⁸⁵ Struktura znanych pokładów gazu ziemnego na terenie Azerbejdżanu w 2019 roku kształtowała się na poziomie 2,8 bln m³, co odpowiada udziałowi w światowych rezerwach równemu 1,4%.²⁸⁶ Odnosząc się do danych udostępnionych przez Państwowe Przedsiębiorstwo Naftowe Republiki

²⁸⁵ I. Akhundzada, *Development Tendency Of Oil Industry In Azerbaijan*, "International Journal Of All Research Writings" 2020, 2(1), s.52-56.

²⁸⁶ BP, *Full report-BP statistical review of world energy 2020*, s.32.

Azerbejdżanu (SOCAR), na terenie tego kraju w roku 2019 wyprodukowano łącznie 35,6 mld m³ gazu ziemnego, z czego spółka osiągnęła wartość rzędu 6,82 mld m³. Wydobycie wykazuje zdecydowany trend wzrostowy (zob. Wykres 2), do czego z pewnością przyczynia się bogactwo surowcowe. Zmiana w stosunku do roku ubiegłego wyniosła wzrost o 16,8% łącznego wydobywania.²⁸⁷

Wykres 2. Produkcja gazu ziemnego na terenie Azerbejdżanu w latach 2010-2019.

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: www.socar.az/socar/en/economics-and-statistics/economics-and-statistics/gas-production (26.11.2020 r.)

²⁸⁷ Economics And Statistics, za: www.socar.az/socar/en/economics-and-statistics/economics-and-statistics/gas-production (26.11.2020 r.)

Rysunek 1. Położenie pola wydobywczego Shah Deniz

Źródło: Asian Development Bank (ADB), *Proposed Partial Credit Guarantee Shah Deniz Gas Field Expansion Project (Azerbaijan)*, 2016, www.adb.org/sites/default/files/project-document/213071/49451-002-rrp.pdf (26.11.2020 r.)

Główne wydobywanie gazu ziemnego w Azerbejdżanie koncentruje się wokół pola wydobywczego Shah Deniz (SD), odkrytego w 1999 roku. Miejsce to znajduje się w głębi Morza Kaspijskiego, około 70 km od stolicy kraju - Baku i zaliczane jest do jednego z największych pól pozyskujących surowce.²⁸⁸ Shah Deniz, podzielone na jako Shah Deniz I oraz Shah Deniz II, jest eksploatowane w ramach partnerstwa spółki publicznej – Azerbejdżanu – i pięciu prywatnych przedsiębiorstw (zob. Wykres 3). Największy współudział przypada BP, która odpowiada za rozwój i operacje przeprowadzane w ramach pola wydobywczego oraz za przepływ w ramach Gazociągu Południowokaukaskiego, na linii

²⁸⁸ Asian Development Bank (ADB), *Proposed Partial Credit Guarantee Shah Deniz Gas Field Expansion Project (Azerbaijan)*, za: www.adb.org/sites/default/files/project-document/213071/49451-002-rrp.pdf (14.05.2020)

Azerbejdżan-Turcja. Zdolność produkcyjna istniejących zakładów Shah Deniz wynosi obecnie ponad 56 mln standardowych metrów sześciennych gazu dziennie, czyli ponad 20 mld m³ rocznie²⁸⁹, a oficjalne dane wykazują, że w 2019 roku wydobyto 8,6 mld m³ surowca.²⁹⁰

Wykres 3. Udziałowcy pola wydobywczego Shah Deniz

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: https://www.bp.com/en_az/azerbaijan/home/who-we-are/operationsprojects/shaheniz.html

Bezpośrednio z zakładów Shah Deniz gaz ziemny transportowany jest do terminala Sangachal, zlokalizowanego około 55 km od Baku i zarządzanego przez BP. Tam następuje dystrybucja surowca przez Gazociąg Południowokaukaski (zwany również gazociągiem Baku–Tbilisi–Erzurum, BTE) z Azerbejdżanu do Turcji. Sieć ma 690 km długości i przebiega częściowo przez teren Gruzji. Gazociąg BTE jest łącznikiem do przesyłu surowca z Azerbejdżanu do Europy. Wykorzystuje go zarówno istniejący już TANAP (Gazociąg

²⁸⁹ Shah Deniz, za: www.bp.com/en_az/azerbaijan/home/who-we-are/operationsprojects/shaheniz.html (27.11.2020)

²⁹⁰ BP in Azerbaijan, www.bp.com/en_az/azerbaijan/home/who-we-are/bp-in-azerbaijan.html#accordion_8 (27.11.2020)

Transanatolijski) oraz TAP (Gazociąg Transadriatycki), który uruchomiony został w styczniu 2021 r.²⁹¹

Kolejny projekt, którego głównym udziałowcem ponownie zostało BP, to przewidziany na 2023 rok Azeri Central East (ACE). Przedsięwzięcie to obejmuje stworzenie platformy wydobywczo-wiertniczej, zlokalizowanej w połowie drogi między istniejącymi platformami -Środkową i Wschodnią (Central Azeri oraz East Azeri) na głębokości około 140 metrów. Nowe rurociągi ACE będą przesyłać ropę naftową i gaz ziemny z wykorzystaniem już istniejącej infrastruktury, której głównym celem będzie terminal Sangachal.²⁹²

Turecki rynek gazu ziemnego

Turecki rynek gazu ziemnego historycznie bazuje na dostawach zewnętrznych, ze względu na niewielką ilość zasobów własnych. Turcja jest państwem rozwijającym się, co skutkuje większym zużyciem energii, uzyskiwanej z różnych surowców.²⁹³ W 2019 r. zużycie gazu ziemnego na terenie tego kraju wyniosło 43,2 mld m³, przy czym było niższe w stosunku do roku poprzedzającego o 8,5% - a swój udział zwiększyły inne źródła energii, w tym hydroelektryka. Zdecydowanie wzrósł import LNG, osiągając 18 mld m³, gdzie w roku wcześniejszym wartość ta wyniosła 7,2 mld m³. Turcja importuje gaz ziemny przy wykorzystaniu gazociągów z wielu państw, w tym z Rosji, Iranu, a także Azerbejdżanu. Warto jednak zaznaczyć, że tak jak w przypadku LNG, dane te uległy zmianie w latach 2018-2019. Odnotowano wyraźny spadek udziału Federacji Rosyjskiej w tureckim rynku gazu ziemnego (22,8 mld m³ na 14,6 mld m³) oraz wzrost znaczenia azerskiego gazu (z 7,2 mld m³ na 9,2 mld m³).²⁹⁴

²⁹¹ *Grecja rozpoczęła import gazu ziemnego z Azerbejdżanu przez Turcję*, za: <https://www.cire.pl/item,209835,1,0,0,0,0,grecja-rozpoczela-import-gazu-ziemnego-z-azerbejdzanu-przez-turcje.html> (10.01.2021).

²⁹² Upstream major projects, www.bp.com/en/global/corporate/investors/upstream-major-projects.html#azeri (28.11.2020)

²⁹³ M. B. Alkan, *Importance of LNG in Turkish natural gas supply security*, Stambuł 2019, s. 30-35.

²⁹⁴ *BP statistical review of world energy 2019*, s. 30-41.

Wykres 4. Konsumpcja i import gazu ziemnego przez Turcję oraz przepływ surowca na linii Azerbejdżan-Turcja w latach 2010-2019.

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: *BP statistical review of world energy 2010, BP statistical review of world energy 2011, BP statistical review of world energy 2012, BP statistical review of world energy 2013, BP statistical review of world energy 2014, BP statistical review of world energy 2015, BP statistical review of world energy 2016, BP statistical review of world energy 2017, BP statistical review of world energy 2018, BP statistical review of world energy 2019, BP statistical review of world energy 2020.*

Analiza płaszczyzny współpracy w obszarze bezpieczeństwa energetycznego

Obszar Południowego Kaukazu to terytorium, licznych konfliktów i sporów dotyczących państw, organizacji i przedsiębiorstw międzynarodowych. Współczesny podział terytorialny tego obszaru kształtował się na przestrzeni lat, jednakże kluczowym momentem był rozpad Związku Socjalistycznych Republik Radzieckich w 1991 r.²⁹⁵, który przyczynił się do powstania nowych państw na arenie międzynarodowej takich jak: Gruzja, Armenia i Azerbejdżan. Nowa przestrzeń geopolityczna wymusiła na państwach regionu ukształtowanie swojej polityki. Analogicznie sytuacja ta dotyczyła również m.in.: Turcji, Rosji czy Iranu. Każde powstałe państwo miało inne znaczenie polityczne i strategiczne, dla regionalnych mocarstw, taki stan rzeczy utrzymuje się do dnia dzisiejszego. Istotne znaczenie w regionie odgrywa Azerbejdżan. Spowodowane jest to przede wszystkim kwestią

²⁹⁵ K. Urbanik, *Stosunki Turcji z Państwami Południowego Kaukazu. Perspektywy rozwiązania istniejących konfliktów*, „Przegląd Geopolityczny” 2014, Tom 9, s.169.

energetyczną, w tym dostępem do bogatych złóż ropy naftowej i gazu ziemnego. Kraj ten podejmował na przestrzeni lat ostrożne decyzje polityczne, zawiązując mocną współpracę gospodarczą, w tym energetyczną z Turcją i UE, jednocześnie oddalając się od współpracy z Rosją.²⁹⁶

Azerbejdżan jest znaczącym państwem dla bezpieczeństwa energetycznego Turcji, ponieważ stanowi on alternatywę dla rosyjskiego gazu. Dlatego stosunki Turcji i Azerbejdżanu od samego rozpadu ZSRR były bardzo przyjazne. Może o tym świadczyć pomoc udzielona w 1991 r. przez Turcję w postaci wsparcia politycznego, wojskowego i gospodarczego. Jednakże Turcja nie angażowała się w sprawy konfliktu Górskiego Karabachu. Przez następne lata państwa te zawiązywały wzajemną współpracę przede wszystkim w sektorze gospodarczym, co było obustronną korzyścią. We współpracy tych dwóch państw kluczowe są zrealizowane projekty energetyczne m.in. takie jak: gazociąg Transanatolijski (TANAP), czy gazociąg Południowokaukaski (SCP). Dzięki realizacji powyższych projektów Azerbejdżan stał się państwem, które dostarcza gaz ziemny do Europy, stwarzając tym samym możliwości dywersyfikacyjne dla państw tego kontynentu. Wzajemne bezpieczeństwo energetyczne Azerbejdżanu i Turcji poprzez obopólną współpracę jest istotne, jednakże w przeszłości jak i obecnie istniały i istnieją zagrożenia, które mogą zaważyć na tym zjawisku. Pierwszym zagrożeniem jest obecnie prowadzona polityka przez Turcję. W latach 90-tych XX wieku i na początku XXI wieku, Turcja nie miała wypracowanych koncepcji wobec państw regionu, natomiast w 2009 r., państwo to zaczęło wykorzystywać swoją pozycję geograficzną. Wówczas ministrem spraw zagranicznych Turcji został Ahmet Davutoğlu, który uważał, że sąsiednie państwa powinny stać się naturalnym obszarem ich wpływów. Spowodowało to prowadzenie tzw. polityki “zero problemów z sąsiadami” przez Turcję.²⁹⁷ Wszelkie próby normalizacji stosunków dyplomatycznych z Armenią, czy propozycje połączenia gazociągu TANAP z rosyjskim projektem Turkish Stream, kończyły się pogorszeniem wzajemnych stosunków pomiędzy Azerbejdżanem, a Turcją.²⁹⁸

Drugim istotnym wyzwaniem dla bezpieczeństwa energetycznego Turcji i Azerbejdżanu jest polityka prowadzona przez Federację Rosyjską. Od 1992 r. Azerbejdżan unikał współpracy z tym państwem, gdyż obawiał się uzależnienia gospodarczego

²⁹⁶ A. Jarosiewicz, *W objęciach Kremla. Polityka bezpieczeństwa Azerbejdżanu*, Ośrodek Studiów Wschodnich im. Marka Karpia, „Komentarze”, nr. 222. s. 1.

²⁹⁷ K. Urbanik, *Stosunki Turcji z Państwami Południowego...*, *op. cit.*, s. 170-171.

²⁹⁸ A. Jarosiewicz, *W objęciach Kremla...*, *op. cit.*, s. 3.

i politycznego. Doktryną, która potwierdza obawy Azerbejdżanu jest doktryna “bliskiej zagranicy”, która traktuje państwa dawnego Związku Radzieckiego jako jego dalszej strefy wpływów.²⁹⁹ Pomimo takich przesłanek, na przestrzeni lat można zaobserwować, ocieplenie stosunków międzynarodowych tych dwóch państw.³⁰⁰ Azerbejdżan pomimo swojej współpracy z Turcją i UE jest państwem bardzo niestabilnym, a na jego destabilizację wpływają głównie czynniki zewnętrzne. Zaliczyć do nich można zwiększające się znaczenie Rosji na arenie międzynarodowej, wraz ze wzrostem ilości żołnierzy rosyjskich w bazach wojskowych na Kaukazie Południowym, co spowodowało mały zwrot w kierunku współpracy Azerbejdżanu z tym krajem.³⁰¹ Znaczący wpływ na taką decyzję miała niepewna polityka zagraniczna Turcji i bierność Zachodu zauważalna wobec Azerbejdżanu w nierozwiązanym konflikcie na Ukrainie. Do widocznej chęci współpracy doszło m.in. poprzez zorganizowanie pierwszego w historii szczytu prezydentów Iranu, Rosji i Azerbejdżanu w Baku 9 czerwca 2016 r.³⁰²

Pomimo różnic w prowadzonej polityce Turcji i Azerbejdżanu, państwa te ze sobą ściśle współpracują, co przynosi im obopólne korzyści. Dla Turcji są to kwestie dotyczące dywersyfikacji źródeł dostaw gazu ziemnego i korzyści tranzytowe, natomiast dla Azerbejdżanu jest to osiąganie zysków poprzez sprzedaż gazu. Ponadto o wzajemnej współpracy w zakresie sektora energetycznego świadczy podpisanie 15 grudnia 2020 r. porozumienia o budowie gazociągu Igdir - Nachiczewan. Projekt gazociągu ma być zrealizowany do I kwartału 2021 r. i osiągać przepustowość 500 mln m³.³⁰³ Koncepcja projektu polega na tym, aby Nachiczewska Republika Autonomiczna, eksklawa Azerbejdżanu nie odbierała gazu pochodzącego z terytorium Iranu.

Współpraca Turcji z Republiką Azerbejdżanu ma również wymierne korzyści dla państw Unii Europejskiej, w których wydobywanie gazu ziemnego ciągle spada. Państwa UE chcąc realizować założenia dywersyfikacyjne źródeł dostaw gazu postawione przez szczyt NATO w Warszawie, ze względu na własne bezpieczeństwo energetyczne powinny

²⁹⁹ J. Diec, *Geostrategiczny wybór Rosji u zarania trzeciego tysiąclecia. Tom 1*, Kraków 2015, s. 110.

³⁰⁰ A. Jarosiewicz, *op.cit.*, s. 4.

³⁰¹ K. Zasztowt, *Kaukaz Południowy w cieniu rosyjsko-tureckiego kryzysu* [w:] *Biuletyn Polski Instytut Spraw Międzynarodowych*, 11.02.2016 r., s. 1-2.

³⁰² A. Jarosiewicz, *W objęciach Kremla...*, *op. cit.*, s.6.

³⁰³ *Igdir-Nakhchivan gas pipeline's construction planned to be completed in a year*, za: <https://en.trend.az/business/energy/3350421.html> (10.01.2021)

poszukiwać partnerów w zakresie dostaw tego surowca.³⁰⁴ Dla realizacji powyższych celów strategicznych stają się więc ważne gazociągi z kierunku kaspijskiego w tym m.in. z Azerbejdżanu.³⁰⁵ Najistotniejszym elementem realizacji powyższej polityki pomiędzy Azerbejdżanem, Turcją i państwami Unii Europejskiej jest zakończenie budowy gazociągu Trans Adriatic Pipeline (TAP) i rozpoczęcie dostaw gazu na początku 2021 r. Gazociąg ten ma zapewnić rocznie dostawy niebieskiego paliwa na poziomie 10 mld m³ w tym 8 mld m³ dla Włoch i 2 mld m³ dla Grecji i Bułgarii.³⁰⁶ Tym samym stanowiąc alternatywę dla gazu rosyjskiego. Azerbejdżan ma również duże znaczenie dla Bułgarii, gdyż od 1 stycznia 2021 r. kraj ten zaczął sprowadzać azerski surowiec w wysokości 1 mld m³ gazu rocznie. Natomiast umowa podpisana jest na okres 25 lat.³⁰⁷ Kolejnym państwem UE zainteresowanym współpracą z Republiką Azerbejdżanu są Węgry, które zapowiedziały budowę 50 km gazociągu na granicy serbsko-węgierskiej, mającego dostarczać gaz azerski, a także umożliwić dostawy z greckiego LNG.³⁰⁸ Współpraca Turcji i Azerbejdżanu ma więc ogromne znaczenie nie tylko dla realizacji polityki tych dwóch państw, ale również dla bezpieczeństwa Unii Europejskiej.³⁰⁹

Turcja jako regionalny hub gazu

Wizja stworzenia tureckiego hubu gazowego ze względu na sprzyjające położenie geograficzne tego państwa pojawia się w opracowaniach strategów i wypowiedziach polityków oraz specjalistów sektora energetycznego już od początku XXI wieku.³¹⁰ Jednak fakt, że w procesie tworzenia centrum dystrybucyjnego gazu ziemnego oprócz odpowiedniego potencjału terytorialnego potrzeba spełnienia wielu innych czynników: politycznych,

³⁰⁴ Pkt 135 *Warsaw Summit Communiqué*, Issued by the Heads of State and Government participating in the meeting of the North Atlantic Council in Warsaw 8-9 July 2016 z 29 marca 2017 r., za: https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_133169.htm (10.01.2021)

³⁰⁵ S. I. Azakov, *Contribution of Azerbaijan to the energy security of the European Union*, IOP Conf. Ser.: Eng. 459 012011, 2018, s.2.

³⁰⁶ Azerbaijan starts gas exports to Russia - dominated European market, za: <https://www.reuters.com/article/idUSL1N2JB0A6> (10.01.2021)

³⁰⁷ Bułgaria od 1 stycznia 2021 r. zacznie otrzymywać azerski gaz, za: <https://www.cire.pl/item,209339,1,0,0,0,0,bulgaria-od-1-stycznia-2021-r-zacznie-otrzymywac-azerski-gaz.html> (10.01.2021)

³⁰⁸ Szef węgierskiego MSZ: osiągnęliśmy postęp w dywersyfikacji dostaw źródeł energii, za: <https://www.cire.pl/item,208202,1,0,0,0,0,szef-wegierskiego-msz-osiagnelismy-postep-w-dywersyfikacji-dostaw-zrodel-energii.html> (12.01.2021)

³⁰⁹ P. Ogarek, M. Ruszel, P. Węgrzyn, *Wpływ relacji politycznych Azerbejdżanu z Unią Europejską na bezpieczeństwo energetyczne*, „Studia Wschodnioeuropejskie” 2020, Nr. 12, s. 23-35.

³¹⁰ Russia Plans to Use Turkey as Hub for Gas, za: www.nytimes.com/2005/11/18/business/russia-plans-to-use-turkey-as-hub-for-gas.html (04.12.2020).

ekonomicznych, technicznych, regulacyjnych – doprowadził do tego, iż mimo upływu prawie dwóch dekad plany te nadal nie zostały ostatecznie urzeczywistnione.³¹¹ Analizując obecną sytuację na tureckim rynku gazowym uwidacznia się jednak stopniowy wzrost dynamiki procesu modernizacji sektora gazowego, który w perspektywie kilku lat może przynieść efekt w postaci objęcia przez Turcję roli regionalnego centrum handlu gazem ziemnym.

W 2017 r. prezydent Recep Tayyip Erdogan w swojej wypowiedzi podczas Światowego Kongresu Naftowego, omawiając etapy budowy infrastrukturalnych projektów przesyłowych, zaprezentował koncepcję stworzenia przez Turcję regionalnego centrum przesyłu i handlu gazem.³¹² Wizja ta posiada odzwierciedlenie w tureckiej strategii na rzecz rozwoju sektora gazowego, przedstawiającej główne cele, które należałoby zrealizować, aby podjąć się utworzenia hubu. Zaliczono do nich m.in.: gazyfikację terytorium państwa, rozwój rynku LNG, dywersyfikację źródeł dostaw, rozbudowę zdolności magazynowych.³¹³ Analizując wykonanie tych zadań z perspektywy przełomu 2020/21 roku, jasno uwidacznia się fakt, że Turcja jest coraz bliżej osiągnięcia swego dążenia. Stopień gazyfikacji kraju znacznie wzrósł, w bardzo szybkim tempie udało się wybudować międzynarodowe, tranzytowe połączenia gazowe (Turkish Stream, SCP, TANAP, TAP), ważne z perspektywy rozwoju tureckiego sektora energetycznego. Rokrocznie w Turcji odnotowuje się wzrost importu z silnie zdywersyfikowanego, konkurencyjnego rynku LNG (2019 – 12,9 mld m³)³¹⁴, a potencjał sektora gazowego Turcji wzrasta także dzięki odkryciom bardzo zasobnych złóż błękitnego surowca (Sakaraya – 320 mld m³).³¹⁵ Pewnego rodzaju problem stanowi stosunkowo mało zasobna infrastruktura magazynowa gazu, trwają jednak prace nad jej rozbudową (5,4 mld m³ do 2023/24 roku) w ramach projektu prowadzonego m.in. przez azerskiego partnera: SOCAR AQS – w środkowej Anatolii.³¹⁶

Państwo importujące niemal 99% gazu ziemnego, mogące stać się centralnym punktem obrotu tym surowcem w regionie, swoją potęgę zawdzięcza w szczególności konsekwentnie prowadzonej polityce zagranicznej i energetycznej. Szczególnie uwidoczniły

³¹¹ IICEC, *The missing piece in Turkey's gas hub ambitions*, 2019, s. 33.

³¹² Turkey voices energy ambitions at World Petroleum Congress, za: www.euractiv.com/section/energy/news/turkey-voices-energy-ambitions-at-world-petroleum-congress (03.12.2020)

³¹³ E. Tuncalp, *Turkey's Natural Gas Strategy: Balancing Geopolitical Goals & Market Realities*, "Turkish Policy Quarterly" 2015, s. 68-75.

³¹⁴ BP *statistical review of world energy 2019*, s. 41.

³¹⁵ Institute for Politics and Society, *Turkey's gas ambitions*, 2020, s. 6.

³¹⁶ SOCAR AQS opens 40 wells in Turkey's gas storage project, za: www.aa.com.tr/en/energy/energy-projects/socar-aqs-opens-40-wells-in-turkeys-gas-storage-project/29387 (05.12.2020).

to wydarzenia z 2020 roku. Pandemia wirusa SARS CoV-2 w połączeniu ze spadkiem konsumpcji na rynku energii odwróciły role pomiędzy producentem a odbiorcą.

Dotychczas uzależniona od wpływów rosyjskich Turcja, zmniejszyła import od wschodniego giganta o ponad 40% (względem 2019 roku). Wykorzystując przerwy w pracy nowo otwartego gazociągu Turkish Stream oraz połączenia Blue Stream, na pewien czas całkowicie wstrzymała dostawy surowca z Rosji. Nie tylko Federacja Rosyjska odczuła skutki działań tureckich. W pierwszej połowie 2020 roku w jeszcze wyższej skali procentowej zredukowano dostawy z Iranu (46% w porównaniu z okresem 01.01.2019-30.06.2019). Znacznie wzrósł poziom importu drogą morską, względem analogicznego okresu 2019 r. – o blisko 45% (dostawy głównie z Algierii i Kataru). Ogólny poziom odbioru paliwa rurociągami gazowymi zmalał natomiast o 24,8%. Pewnego rodzaju wygranym tego okresu okazał się Azerbejdżan, który pomimo ogólnej redukcji tureckiego importu za pomocą tradycyjnych gazociągów, jako jedyny zwiększył dostawy (24% całkowitego importu w I połowie 2020 roku) i uplasował się przy tym na pierwszym miejscu wśród wszystkich dostawców gazu do Turcji.³¹⁷ Azerowie są priorytetowym sojusznikiem Turków w regionie Kaukazu. Ich zasobne złoża w połączeniu z nie tak dawno otworzonym gazociągiem TANAP i zbliżającym się rozpoczęciem tranzytu przez magistrale TAP, a także zainteresowaniem ze strony państw południowej Europy tworzą niejako dla Turcji wizję zysku i zapewniania bezpieczeństwa energetycznego tamtejszego rynku gazowego.

Rozbudowana ilość połączeń transgranicznych, wysokie możliwości regazyfikacyjne gazoportów LNG, zróżnicowanie źródeł dostaw paliwa, popyt na dodatkowy wolumen gazu w Europie, współpraca z czołowymi dostawcami gazu ziemnego, a także strategiczne położenie geograficzne w sąsiedztwie wielu czołowych eksporterów błękitnego paliwa, w znacznym stopniu wykazuje potencjał Turcji ku utworzeniu regionalnego centrum dystrybucji gazu.³¹⁸ Chcąc transportować gaz do Europy tamtejsi eksporterzy niejako zmuszeni będą do tranzytu surowca przez terytorium tureckie. Zatem słowa prezydenta Erdogana wypowiedziane w roku 2017 w niedalekiej przyszłości mogą zostać oficjalnie urzeczywistnione, do czego będą dążyć zapewne nie tylko Turcy, ale także Azerowie, Brytyjczycy czy Amerykanie.

³¹⁷ Doğal Gaz Sektör Raporu, za: www.gazbir.org.tr/uploads/page/GAZBIR-2020-1-yariyil-rapor.pdf (04.12.2020)

³¹⁸ IICEC, *op. cit.*, s. 20-31.

Podsumowanie

Wydobycie gazu ziemnego w Azerbejdżanie systematycznie wzrasta i wraz z budową kolejnych projektów infrastruktury energetycznej powoduje, że rola tego państwa jako eksportera rośnie. Szczególną rolę w rozwój sektora krajowego w Azerbejdżanie odgrywa koncern BP. Kluczowe znaczenie ma odpowiednia polityka zagraniczna państwa oraz konsekwencja w realizacji strategicznych inwestycji infrastruktury gazowej. Strategiczne znaczenie dla Azerbejdżanu mają relacje polityczne z Turcją, który jest jednym z głównych odbiorców gazu ziemnego. Istotnym czynnikiem zbliżającym obydwa państwa do siebie stała się Federacja Rosyjska. Dostawy azerskiego gazu do Turcji stanowią dla niej dywersyfikację źródeł dostaw wobec rosyjskich, zaś Azerbejdżan zyskuje rynek zbytu. Szczególnie w kontekście rosnącej międzynarodowej rywalizacji o odbiorców gazu ziemnego oraz nadpodaży surowca. Biorąc pod uwagę tureckie ambicje stania się hubem gazowym, dostawy azerskiego gazu ziemnego stają się kluczowym elementem dywersyfikującym źródła dostaw. Oznacza to, że w interesie Turcji jest zwiększanie importu z Azerbejdżanu. Zrealizowane projekty infrastruktury energetycznej oraz skutki pandemii wirusa SARS CoV-2 powodujące zmniejszenie popytu na gaz ziemny przyczyniły się do zróżnicowania dostawców gazu na rynek turecki. Azerbejdżan stał się głównym dostawcą tego surowca oraz przyczyni się do zmiany struktury kontraktów gazowym na rynku tureckim, który w coraz większym stopniu zaopatrywany jest również przez gaz skroplony. Oznacza to, że pozytywnie została zweryfikowana hipoteza badawcza.

Streszczenie

Gaz ziemny jest surowcem o ogromnym znaczeniu strategicznym. Ze względu na lokalizację jego złóż przez lata struktura dostawców błękitnego paliwa była mocno zmonopolizowana. Obecnie jednak za sprawą rosnącego zapotrzebowania na ten surowiec, dzięki dynamicznemu rozwojowi technologicznemu i zastosowaniu innowacyjnych metod odwiertu zwiększających efektywność prac poszukiwawczych, na rynku pojawiają się nowi, konkurencyjni producenci. Jednym z takich państw, silnie rozbudowujących krajowy sektor wydobywczy gazu ziemnego jest Azerbejdżan. W opracowaniu dokonano analizy badawczej współpracy gazowej pomiędzy Azerbejdżanem a Turcją w kontekście obecnych uwarunkowań na globalnym rynku energii. Postawione zostały pytania badawcze, w jaki sposób Azerbejdżan przyczynia się do stworzenia hubu gazowego w Turcji? Praca została oparta o hipotezę badawczą, że skutki pandemii wirusa SARS CoV-2 w połączeniu z realizacją projektów infrastruktury energetycznej przyczyniły się do wzmocnienia pozycji Azerbejdżanu jako głównego dostawcy gazu ziemnego do Turcji. W artykule przyjęto podejście podmiotowe do bezpieczeństwa energetycznego, wskazując, że to państwo jest

głównym podmiotem odpowiedzialnym za jego zapewnienie. W pracy zastosowanie znalazła metoda analizy czynnikowej pozwalająca na identyfikację kluczowych aspektów odpowiedzialnych za kształtowanie pozycji międzynarodowej Azerbejdżanu jako dostawcy gazu ziemnego, a także metoda analizy porównawczej. Zastosowano również technikę prognozowania, która pozwoliła na wysunięcie odpowiednich wniosków zawartych w podsumowaniu.

Słowa kluczowe:

Azerbejdżan, Turcja, gaz ziemny, gazociągi, hub gazowy

Key words:

Azerbaijan, Turkey, natural gas, pipelines, gas hub.

Bibliografia:

1. AA Energy, Çağatay G., *SOCAR AQS opens 40 wells in Turkey's gas storage project*, <https://www.aa.com.tr/en/energy/energy-projects/socar-aqs-opens-40-wells-in-turkeys-gas-storage-project/29387> (dostęp: 05.12.2020).
2. Akhundzada I., *Development Tendency Of Oil Industry In Azerbaijan*, "International Journal Of All Research Writings" 2020, 2(1).
3. Alkan M. B., *Importance of LNG in Turkish natural gas supply security*, 2019.
4. Asian Development Bank (ADB), *Proposed Partial Credit Guarantee Shah Deniz Gas Field Expansion Project (Azerbaijan)*, 2016, www.adb.org/sites/default/files/project-document/213071/49451-002-rrp.pdf
5. Azakov S.I., *Contribution of Azerbaijan to the energy security of the European Union*, IOP Conf. Ser.: Eng. 459 012011, 2018.
6. BP, *BP in Azerbaijan*, https://www.bp.com/en_az/azerbaijan/home/who-we-are/bp-in-azerbaijan.html#accordion_8 (dostęp: 27.11.2020).
7. BP, *Shah Deniz*, https://www.bp.com/en_az/azerbaijan/home/who-we-are/operationsprojects/shaheniz.html (dostęp: 27.11.2020).
8. *BP statistical review of world energy 2010*.
9. *BP statistical review of world energy 2011*.
10. *BP statistical review of world energy 2012*.
11. *BP statistical review of world energy 2013*.
12. *BP statistical review of world energy 2014*.
13. *BP statistical review of world energy 2015*.
14. *BP statistical review of world energy 2016*.
15. *BP statistical review of world energy 2017*.
16. *BP statistical review of world energy 2018*.
17. *BP statistical review of world energy 2019*.
18. *BP statistical review of world energy 2020*.
19. *Upstream major projects*, za: <https://www.bp.com/en/global/corporate/investors/upstream-major-projects.html#azeri> (28.11.2020).
20. CIRE, *Bułgaria od 1 stycznia 2021 r. zacznie otrzymywać azerski gaz*, za: <https://www.cire.pl/item,209339,1,0,0,0,0,0,bulgaria-od-1-stycznia-2021-r-zacznie-otrzymywac-azerski-gaz.html> (10.01.2021).

21. CIRE, *Grecja rozpoczęła import gazu ziemnego z Azerbejdżanu przez Turcję*, za: <https://www.cire.pl/item,209835,1,0,0,0,0,0,grecja-rozpoczela-import-gazu-ziemnego-z-azerbejdzanu-przez-turcje.html> (10.01.2021).
22. CIRE, *Szef węgierskiego MSZ: osiągnęliśmy postęp w dywersyfikacji dostaw źródeł energii*, za: <https://www.cire.pl/item,208202,1,0,0,0,0,0,szef-wegierskiego-msz-osiagnelismy-postep-w-dywersyfikacji-dostaw-zrodel-energii.html> (12.01.2021).
23. Diec J., *Geostrategiczny wybór Rosji u zarania trzeciego tysiąclecia. Tom 1*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego.
24. EIA, *Natural gas*, za: www.eia.gov/international/data/world/natural-gas/dry-natural-gas-production (25.11.2020).
25. Euroactiv, *Turkey voices energy ambitions at World Petroleum Congress*, za: www.euractiv.com/section/energy/news/turkey-voices-energy-ambitions-at-world-petroleum-congress (03.12.2020).
26. Gazbir, *Doğal Gaz Sektör Raporu*, za: <https://www.gazbir.org.tr/uploads/page/GAZBIR-2020-1-yariyil-rapor.pdf>: (04.12.2020).
27. IICEC, *The missing piece in Turkey's gas hub ambitions*, 2019.
28. Institute for Politics and Society, *Turkey's gas ambitions*, 2020.
29. Jarosiewicz A., *W objęciach Kremla. Polityka bezpieczeństwa Azerbejdżanu*, Ośrodek Studiów Wschodnich im. Marka Karpia, „Komenatrze”, nr. 222.
30. Kaliski M., Nagy S., Rychlicki S., Siemek J., Szurlej A., *Gaz ziemny w Polsce – wydobywanie, zużycie i import do 2030 roku [w:] Górnictwo i Geologia*, 5(3), 2010.
31. NATO, *Pkt 135 Warsaw Summit Communiqué*, Issued by the Heads of State and Government participating in the meeting of the North Atlantic Council in Warsaw 8-9 July 2016 z 29 marca 2017 r., za: https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_133169.htm (10.01.2021).
32. Ogarek P., Ruszel M., Węgrzyn P., *Wpływ relacji politycznych Azerbejdżanu z Unią Europejską na bezpieczeństwo energetyczne*, „Studia Wschodnioeuropejskie” nr 12/2020, s. 23-35.
33. Reuters, Bagirova N., *Azerbaijan starts gas exports to Russia - dominated European market*, <https://www.reuters.com/article/idUSL1N2JB0A6> (10.01.2021).
34. SOCAR, *Economics And Statistics*, <http://www.socar.az/socar/en/economics-and-statistics/economics-and-statistics/gas-production> (26.11.2020).
35. The New York Times, Kramer A.E., *Russia Plans to Use Turkey as Hub for Gas*, <https://www.nytimes.com/2005/11/18/business/russia-plans-to-use-turkey-as-hub-for-gas.html> (04.12.2020).
36. Trend New Agency, Zeynalova L., *Igdir-Nakhchivan gas pipeline's construction planned to be completed in a year*. <https://en.trend.az/business/energy/3350421.html> (10.01.2021).
37. Tuncalp E., *Turkey's Natural Gas Strategy: Balancing Geopolitical Goals & Market Realities*, Turkish Policy Quarterly, 2015.
38. Urbanik K., *Stosunki Turcji z Państwami Południowego Kaukazu. Perspektywy rozwiązania istniejących konfliktów*, „Przegląd Geopolityczny” 2014, Tom 9.
39. Zasztowt K., *Kaukaz Południowy w cieniu rosyjsko-tureckiego kryzysu [w:] Biuletyn Polski Instytut Spraw Międzynarodowych*. 11.02.2016 r.